

Ба47913

БЕЛАРУСКІ НАВУКОВА-ДАСЬЛЕДЧЫ ІНСТИТУТ
СЕЛЬСКАЕ і ЛЯСНОЕ ГАСПАДАРКІ імя ЛЕНІНА

АДДЗЕЛ С.-Г. ЭКАНОМІІ і АГРАРНАЕ ПАЛІТЫКІ

Х. А. ПЛЯТНЕР

РАХУНКОВЫЯ ЗАПІСЫ
У СЯЛЯНСКІХ ГАСПАДАРКАХ

Бел. выдадзен
1984 г.

Рэдакцыя і прадмова дацэнта
ЯНА КІСЬЛЯКОВА

ГОРКІ, БССР
ДРУКАРНЯ АКАДЕМІІ С.-Г.

1 9 2 7

ПРАДМОВА

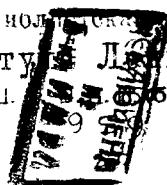
Наша сучаснасць выразна паставіла пе-
рад сельскай гаспадаркай задачу арганіза-
цыйна-вытворчай яе перабудовы ў адпавед-
насці з новым сацыяльна-эканамічным ідэ-
алам рабочай-сялянскай грамады.

Сельская гаспадарка зараз у нас прад-
стаўлена галоўным чынам сялянскімі гаспа-
даркамі. Ад гэтых апошніх і праз іх прыд-
зецца ісьці да новых больш рацыянальных
форм арганізацыі с.-г. вытворчасці.

Першым этапам гэтай доўгай дарогі з'яў-
ляецца рацыяналізацыя самой сялянскай гас-
падаркі, паколькі яна зразу не ўліваеецца ў
іншыя формы.

Аднолькава трэба лічыць памылкай, як
імкненне ня бачыць гэтай больш дробнай
задачы, так і падстаноўку яе замест больш
широкай—рэканструкцыі сельскай гаспадаркі
ў сувязі з паступова сацыялістычным будаў-
ніцтвам усye народнае гаспадаркі.

Інститут Леніна
пн. Ц. № 106.

Горрайлітбел № 22703.

Зак. № 414—1000 экз.

Горкі, БССР, Друкарня Акадэміі.

Такім чынам, праблема перабудовы сельскай гаспадаркі для нашага часу ставіцца ў значнай ступені, як задача арганізацыйна—тэхнічнай рацыяналізацыі сялянскай гаспадаркі. Пры чым, гэта задача патрабуе неадкладнага і практычнага яе вырашэння.

Каб развязаць любую задачу, трэба мець вядомымі належныя дадзеныя. Каб рацыяналізаваць сялянскую гаспадарку, трэба дасканала ведаць яе такую, як яна зараз ёсьць. Пры чым, у гэтым выпадку мала ведаць у агульных рысах і прыблізных лічбах арганізацыйны строй сучаснай сялянскай гаспадаркі, бо гэтага мо'зусім даволі ў мэтах пазнавальных, але ня для практычнага дзейнічанья.

Наши веды аб сялянской гаспадарцы да гэтага часу абпіраюцца на экспедыцыйныя досьледы, пры якіх належны матар'ял зьбіраецца шляхам апросу саміх гаспадароў—сялян, якія мусіць даваць звесткі аб сваіх гаспадарках, прыпамінаючы усе тое, што адбывалася ў іх на працягу цэлага году. Зразумела, што пры самай багатай і моцнай памяці ня мажліва ня толькі даць дакладныя, лічбовага хараクтару дадзеныя за год, але нават прыпомніць найбольш галоўныя падзеі, якія адбыліся ў гаспадарцы за гэты тэрмін. Вось чаму пры самай лепшай распрацоўцы экспедыцыйных дадзеных, наши веды аб арганізацыі сялянской гаспадаркі застаюцца груба

прыблізнымі, арыентыровачнымі і ні ў якім разе ня могуць быць прызнаны здавальняючымі для практычнага развязвання пытанняў у сувязі з перабудовай сялянскіх гаспадарак.

Аддзел с.-г. эканоміі і аграрнае палітыкі Беларускага Навукова-Дасьледчага Ін-ту імя Леніна з першых дзён свайго ўтворэння паставіў перад сабой сярод іншых і задачу дасканальнага вывучэння арганізацыйнай сутнасці сялянской гаспадаркі шляхам закладкі ў іх сталых рахунковых запісаў.

Матар'ялы гэтых рахунковых запісаў да-дуць мажлівасць пад працу арганізацыйна-тэхнічнай перабудовы сялянскіх гаспадарак падвесці надзейны, навукова-пэўны грунт.

Праца аддзелам ужо распачата: з 1-га Красавіка г. г. ім закладзены запісы ў 6 найбольш тыповых районах БССР. Аднак, аддзел добра разумее тое, што далейшы посьпех і пашырэнне распачатай ім працы ў вялікай ступені залежыць ад таго, наколькі ён зможа прыцягнуць да працы актыўнасць, як мясцовых спэцыялістых сельскай гаспадаркі (аграномаў, каапэратораў і інш.), гэ-так жа і шырокія колы самога паступовага сялянства.

Друкуемая папулярная брашура „Рахунковыя запісы ў сялянскіх гаспадарках“, тэрмінова ўкладзеная супрацоўнікам аддзелу—

асыстэнтам Плятнерам Х. А., як раз і імкненца прыцягнуць увагу сялянства да рахунковых запісау, як справы патрэбнай і карыснай для кожнага гаспадара-селяніна. Але задача брашуры ня толькі агітацыйная: у простай і зразумелай форме яна дае ўсё неабходнае для пастаноўкі запісаў, згодна форм прынятых аддзелам для бліжэйших гадоў сваёй працы; у брашуры таксама даваюцца прыклады найбольш простых разьлікаў, якія можа па запісах зрабіць сам селянін. Але зусім зразумела, што поўнае і вычэрпавае аскорыстаныне дадзеных запісаў можа быць толькі пры іх навуковай апрацоўды. Вось чаму аддзел просіць усіх жадаючых закласці запісы звязаныца да яго-па адресу: Менск, Навукова-Дасьледчаму І-ту імя Леніна, для аддзела с.-г. эканоміі.

Такім чынам, праз злучэньне актыўнасці саміх сялян і мясцовых спэцыялістых з працай асяродку дасьледчай справы на Беларусі—Н. Д. Інстытутам імя Леніна, аддзел спадзяеца выкананць сваю долю працы ў справе рацыяналізацыі сялянскай гаспадаркі на навуковых падставах.

Дацэнт Ян Кісьлякоў.

5/IV—27 г.

Рахунковыя запісы патрэбны са- маму селяніну.

Большасць гаспадароў-сялян, калі ім даводзяць аб неабходнасці паляпшэння і перабудовы іх гаспадарак, лічаць, што іх няма чаму вучыць і ў адказ звычайнага жуць; „дайце зямлі, а гаспадарыць мы і самі патрапім“. Але гэтыя-ж самыя сяляне добра ведаюць, што ўжо і зараз вольнай зямлі вельмі мала, а праз некалькі гадоў і зусім ня будзе. Такім чынам сваю лепшую будучыну селянін павінен бачыць ня ў прырээцы зямлі, а ў чымся другім, што залежыць цалкам ад яго жаданьня, здольнасця і ведаў.

„Гаспадарку вадзіць — ня рот разявіўшы хадзіць“ — кажуць мудрыя гаспадары, якія добра разумеюць, што адна і тая-ж гаспадарка ў залежнасці ад таго, як яна пабудавана і вядзеца можа даваць розны пры-

бытак. Гэту мудрасць трэба моцна памятаць кожнаму селяніну-гаспадару і замест пустых гутарак аб зямлі шчыльна прыгледзеца да сваёй гаспадаркі, пашукаць хворыя бакі ў яе арганізацыі і ў рэшце знайсьці такія лекі, ад якіх падвысілася-б яе прыбытковасць. Але для таго каб гэта зрабіць трэба ведаць і ўмець разабрацца ў гаспадарцы і не як небудзь, а дасканала разылічыць, што ў гаспадарцы і колькі дae прыбытку, а што страты з тым, каб тое што ня выгадна выкінуць з гаспадаркі, а прыбытковае—узмацніць.

Што-ж для гэтага трэба зрабіць? Для гэтага патрэбна па кожнай галіне гаспадаркі ведаць расходы і прыбыткі. Напрыклад, калі патрэбна абмеркаваць, які прыбытак даюць гаспадарцы съвіньні і ці ёсьць карысьць іх трymаць, трэба падлічыць колькі каштуюць усе кармы, якія на іх пайшлі, колькі страчана часу на іх дагляд, колькі заплачана пастуху і г. д.. Падлічыўши ўсе выдаткі, трэба гэта жа зрабіць і з прыбыткамі, якія далі прадукты атрыманыя ад съвіньней (мяса, сала, шчэць, гной і інш.), а потым параўнаць ўсе выдаткі з усімі прыбыткамі. Калі выдаткі больш, то гэта съведчыць аб тым, што съвіньней у такім выглядзе трymаць няма карысьці і трэба або зводзіць іх зусім, або што небудзь у гэтай галіне зъмяняць: — на-

прыклад, завесьці лепшых съвіней замест ранейшых, зъмяніць кармленыне, палепшыць яго. А каб ведаць, што выгадней зрабіць, трэба зноў жа разылічыць як прыбытак, так і выдаткі, якія будуць пры новай арганізацыі съвінагадоўлі. Калі мы паглядзім цяпер, як стаіць справа з разылікамі ў нашых сялянскіх гаспадарках, дык убачым, што большасць з сялян, або зусім не разылічваюць, або карыстаюцца старымі разылікамі дэядоў і ніяк ня рызкнуць гэтыя старыя разылікі пе-рарабіць.

А перарабіць іх бязумоўна патрэбна, бо дэяды і бацькі жылі ў іншых умовах, а галоўнае свае разылікі вялі ў малай залежнасьці ад цэн на рынку, паколькі ім прыходзілася вельмі мала чаго прадаваць з прадуктаў сваёй гаспадаркі і яшчэ менш купляць патрэбныя для гаспадаркі і сям'і рэчы.

Цяпер жа селяніну прыходзіцца зварочвацца да рынку часцей. У гаспадарцы яму прыходзіцца вырабляць тое, што дae пры прадажы большы прыбытак і наадварот, кідаць выраб тых прадуктаў, якія на рынку цэнняцца танна, або абыходзяцца дорага гаспадарцы пры іх выработу. Напрыклад, многія гаспадаркі каля гарадоў малако ад кароў прадаюць, а масла купляюць, бо такі зварот зьяўляецца для іх выгадным.

Шмат гаспадарак прадаюць лён, а куп-

ляюць жыта; гэта таксама ўважаюць за больш зручнае.

Але так робяць тыя, хто стаў на шлях сучаснага гаспадараўання і сучасных разълікаў. Большасць жа сялян і зараз глядзяць на справу вядзення гаспадаркі старымі вачыма і у іх многія галіны гаспадаркі, якім ужо пара адżyць свой век яшчэ моцна трываюцца ў гаспадарцы.

Шмат галін, якія нязыкоўныя толькі таму, што іх трэба перабудаваць. Шмат галін, якія вельмі зыскоўныя самі просяцца ў гаспадарку, а іх вельмі няпрыхільна прымае гаспадарка і тыя старыя галіны, якія павінны перапусціць ім месца. Прыкладаў гэтаму мажліва прывесці шмат:

1. Тримае селянін дэ́йве ці тры дрэнных каровы і атрымлівае малака ад іх столькі, што і сабе не хапае і цешыць сябе толькі тым, што яны настоюць больш гною, чымся адна добрая. Калі-ж падыйсьці да гэтага пытанья з разълікам, то выходзіць наадварот: адна добрая карова паеўши корм за двух дрэнных дасцьці і гною ня менш і малака больш.

2. Існуючая да гэтага часу трохпалёўка таксама зьяўляецца вынікам старога нарадку і старых разълікаў, а ня сучасных і г. д.

Часта селянін і хацеў бы разълічыць, але ня можа. Ня можа таму, што ня ведае колькі і чаго кладзе ў гаспадарку і што мае ад

яе. Ну, напрыклад, ці ведае селянін, калі яго запытацца, колькі ён атрымаў ад каровы малака?

Адказ просты—„не“! Ці ведае ён колькі працы патраціў пад тую ці іншую расьліну або на дагляд за жывёлай? Таксама „не“! А ня ведаючы колькі карова дае малака ня можна ведаць прыбытку ад яе. Ня ведаючы колькі страчана працы на тую ці іншую галіну гаспадаркі, немажліва таксама сказаць ці ёсьць карысць працаўца ў гэтай галіне.

Сяляне іншых дзяржаў ужо даўно гэта правіла зарубілі сабе на носе і добра разумеюць тое, што ня ведаючы прыходаў і расходаў сваёй гаспадаркі, яны ня змогуць як сълед быць яе арганізаваць і весці. Яны даўно ўсе прыходы і расходы па кожнай галіне гаспадаркі падлічваюць і ведаюць, што ім дае большы прыбытак. Гэткі селянін працуе ня ў съляпую як наш, а наперад ведае, які прыбытак атрымае ён ад таго ці іншага мерапрыемства і калі яно дае зыск, то робіць, а калі не, то ня робіць.

У нас жа часта сустракаецца тое, што селянін купляе ўгнаенне і ня ведае, якую карысць ад яго ён будзе мець,—напрыклад, заплаціць за ўгнаенне 10 рублёў, а на колькі падвысіцца прыбытак ад гэтага ўгнаення ня ведае: можа на 15 руб., можа на 12 руб., а можа толькі на 3 руб.

Такім чынам, у сучасны момант наша сялянская гаспадарка вядзецца без належных разълікаў. Шмат гаспадароў зусім мала чаго разлічаюць і вядуць гаспадарку на дзядоўскіх яшчэ разъліках. Шмат гаспадароў жадала-б будаваць сваю гаспадарку на падставе разълікаў, але ня ведаюць як гэта рабіць

І толькі невялічкі лік гаспадароў, пакуль што адзінкі, вядуць сваю гаспадарку карыстаючыся запраўднымі разълікамі. Тым гаспадарам, якія-б жадалі ўбачыць карысць ад разълікаў трэба з'вярнуцца да гэткіх гаспадароў, паглядзець як яны будуюць і вядуць сваю гаспадарку з тым, каб і самім пачаць гаспадарыць па новаму.

II. На падставе чаго трэба рабіць разълікі.

Каб правільна зрабіць разълікі, каб іх вынікі запраўды дапамагалі пабудаваць даходную гаспадарку, трэба как усе лічбы былі пэўнымі, — гэта першае. Падругое, каб лічбы былі даволі поўныя, гэта знача, каб яны ахоплівалі ўсе галіны гаспадаркі, як з боку

прыходу ад іх, гэтак жа і расходу. Гэта можа быць толькі тады, калі ў гаспадарцы будуть заведзены сталыя рахунковыя запісы. Трэба запісваць колькі, напрыклад, каровы зьелі корму і якога корму, колькі селянін патраціў часу за іх даглядам, колькі атрымана ад іх малака. А калі некалькі кароў у гаспадарцы, то патрэбна ў запісах паказваць для якой і ад якой каровы расход і прыход, каб ў далейшым мажліва было горшую звесці, а замест яе звесці лепшую.

Калі кладзецца ўгнаенне, дык трэба запісваць куды, пад якую расьліну і колькі, каб пасъля, падлічыўши прыходы ад гэтых расьлін і расходы на іх, мажліва было вылічыць, пад якую культуру лепш класыці гной, або штучныя ўгнаенныя (парашкі) і г. д.

Толькі пры гэткіх запісах можна не зрабіць тэй памылкі, якую зрабіў селянін Горацкага раёну. Ён завёў добрых сывіньней спадзяючыся што яны павінны даваць добры прыбытак: сывіньні вялікія — 12—13 пудоў. Гэта ён зрабіў можа і зусім правідлова, але ня ўсё прадугледзіў: ён стаў іх карміць самымі лепшымі кармамі бяз нормы, колькі ўлезе. Бязумоўна, з гэтага нічога добра гэта не атрымаў, а паглуміў толькі вельмі многа лішняга дарагога корму.

І калі пасъля падліку прыходу і расходу прышлося лічыць прыбыткі, дык замест іх

аказаліся страты. Але ён і ня вінаваты, бо без сталых запісаў гэтага ніяк не мажліва было і вылічыць.

Такіх выпадкаў бывае шмат. Возьмем яшчэ прыклад. Вельмі часта сяляне, якія маюць 4—5 дзесяціны, трymаюць па пары коняй і лічаць, што іначай не мажліва, а прыналежных падліках на паверку выходзіць, што гэта акрамя страт нічога не дае. На пары коняй ён за ўвесь год толькі дзён 10—15 паскародзіць, а рэшту працу выконвае на адным кані. Такім чынам для 10—15 дзён працы прыходзіцца карміць лішняга каня цэлы год, вадзіць яго пасьвіць і рабіць шмат іншых расходаў.

Калі-ж падлічыць па запісах колькі каштуюць гэтыя выдаткі, то выйдзе, што працоўны дзень лішняга каня будзе абхадзіцца ў 5 разоў даражэй чым калі-б гэты селянін наняў на скарадзьбу чужога каня.

З усяго таго што было раней сказана выходзіць, што селяніну, каб весьці гаспадарку з большай карысцю, трэба рабіць разылікі на падставе сталых запісаў прыходаў і расходаў па гаспадарцы. Калі разылікі будуць вясыціся па запісах, а не „на вока“, то тады ня будзе тых вялікіх памылак у арганізацыі гаспадаркі, з якімі ніколі ня можа атрымаць ад гаспадаркі таго, што яна запраўды можа даць.

Запісы па гаспадарцы завуцца рахунковымі запісамі.

Вось чаму кожны сялянін, калі ён запраўдны гаспадар, і калі ён жадае ў сваім жыцці лепшага павінен абавязкова завесці ў сваёй гаспадарцы гэткія запісы.

III. З чаго складаецца сельская гаспадарка.

Сялянская гаспадарка, ня гледзячы на яе невялічкі разымер, вельмі разнабокая.

Шавец, напрыклад, толькі і робіць што шые боты і розыніца ў яго штодзённай працы толькі ў тым — якой велічыні ён шые боты і з якога тавару. Гэта-ж можна сказаць адносна краўца, кавала і г. д.

Іншая справа селянін, — у сваёй гаспадарцы ён вырабляе шмат розных прадуктаў (жыта авёс, бульбу, сала, мяса, малако і г. д.)

Перш за ўсяго ў сялянскай гаспадарцы трэба адрозніваць сельскую гаспадарку, якой вырабляюцца памянёныя прадукты і хатнюю гаспадарку, да якой належыць утомленые сям'і селяніна. Сям'я, спажывачы яго

лоўным чынам прадукты сваёй гаспадаркі дае большасць патрэбнай для гаспадаркі працы.

Сельская гаспадарка складаецца з розных галін: жывёлагадоўлі, палявой гаспадаркі, гародніцтва і інш. Гэтыя галіны таксама падзяляюцца на больш дробныя часткі. Жывёлагадоўля на: гадоўлю коняй, быдла, сівіньней і інш., палявая гаспадарка на культуры жыта, бульбы, канюшыны, аўса, ячменю, грэчкі і іншых расылін. Гародніцтва таксама можа падзяляцца больш дробна. Усе гэтыя часткі гаспадаркі паміж сабой цесна звязаны і адна другой дапамагае. Жывёла дае прадукты сям'і гаспадара, гной на поле і гарод. Палявая гаспадарка дае корм для жывёлы і прадукты для хатняй гаспадаркі. Сям'я гаспадара дае працу для поля, гарода і даглядае за скацінай. Усё гэта так цесна звязана, што, як кажуць, ня знайдзеш ні пачатку ні канца.

Але так кажуць толькі тыя, хто ня хоча, або ня ўмее шукаць гэтых пачаткаў і канцоў, так кажа той, хто зьяўляецца нявольнікам сваёй гаспадаркі, так кажа той, хто спусціўши рукі атрымоўвае тое, што яна „сама“ яму дае, а ня той хто хоча атрымаць ад гаспадаркі патрэбнае і выгаднае яму. Селянін павінен кіраваць гаспадаркай, а не гаспадарка селянінам, бо толькі той, хто

кіруе гаспадаркай можа ісьці да лепшага жыцця. Так-што шукаць канцы неабходна, разблытаць гэты кругазварот у нетрах самой гаспадаркі абавязкова патрэбна.

Што значыць калі кажуць „палявая гаспадарка дае корм жывёле“? Раней гэта зна-чыла многа, гэта значыла, што калі з поля не атрымаеш патрэбных кармоў, дык жывёлы карміць ня будзе чым. А цяпер?—А цяпер зусім іншая справа: калі ня зручна ад свайго поля атрымоўваць корм, то яго заўсёды купіць можна, а поле заняць тым, што больш выгадна.

Што знача: „авечка дае селяніну аўчыну на кажух?“ Раней таксама гэта многа зна-чыла, паколькі селянін хадзіў бы без кажуха, калі-б сам не гадаваў авечак. Па гэтаму прыходзілася, не ўважаючи на тое ці зыскоўна ці не, усёж такі трymаць авечак. А цяпер?—Цяпер, калі няма рахунку іх трymаць, можна купіць кажух на базары больш танна, чым каштаваў бы ён з сваіх авечак, а корм і працу аддаць другім галінам гаспадаркі, якія больш прыбыткоўны.

Такім чынам, рынак дапамагае зусім лёгка разблытаць усе гэтыя канцы і вылучыць у гаспадарцы ўсе яе часткі, з якіх яна складзена, а пасля гэтага можна толькі, вылічыўши даход ад кожнай галіны, правільна пабудаваць і ўсю гаспадарку.

Больш падрабязна сялянскую гаспадарку можна падзяліць наступным чынам:

Сялянская гаспадарка.

1. Сельская гаспадарка	1. Жывёлагадоўля	1. Коні 2. Быдла 3. Свіньні 4. Авечкі 5. Птушкі
2. Заработкі	2. Пчалярства	1. Луг. гаспадарка 2. Палявая гаспадарка 3. Гародніцтва 4. Садоўніцтва
3. Хатняя гаспадарка.	3. земляробства	1. Жыта 2. Авёс 3. Бульба 4. Канюшына 5. Выка 6. Лён 7. Лубін і г. д.

IV. Як вылучыць галіны гаспадаркі ў рахунковасці.

У рахунковасці, пры запісах трэба вылучыць тыя часткі гаспадаркі, па якіх цікава ведаць прыбытак. Калі, напрыклад, цікава ведаць прыбытак ад усёй жывёлы і усяго земляробства, мажліва так і падзяліць гаспадарку на гэтыя дэльце часткі. У рахунковых запісах тады прышлося бы пісаць расходы разам на усю жывёлу з аднаго боку і на ўсё земляробства з другога, а таксама

запісаць і ўсе прыходы ад гэтых галін. Але ці здаволіла-б гэта селяніна?

Вядома,—не! Ну што з таго для патрэбы арганізацыі гаспадаркі, што, напрыклад, уся жывёлагадоўля дала 20 руб. чыстага прыбытку? Нічога; гэта зусім ня съведчыць аб tym, што ўсю жывёлагадоўлю трэба пашырыць, бо мы ўжо ведаем, што сама жывёлагадоўля складаецца з больш дробных частак, з якіх адны могуць даваць зыск, а другія страты. Свіньні, напрыклад, могуць даць зыску 50 руб., а авечкі страт 30 руб., а каровы ні зыску ні страт, што агулам па ўсёй жывёлагадоўлі дае паказаных 20 руб. зыску. Але толькі падзяліўши жывёлагадоўлю на часткі, мы даведаліся, што павялічыць трэба ня ўсю жывёлагадоўлю, а гадоўлю свіньней, гадоўлю-ж авечак, наадварот, можа патрэбна і скараціць.

Таксама і ў земляробстве.

Калі-б селянін захацеў перагледзець ці добра ў яго пабудована земляробства, то агульны зыск ці страты ад усяго земляробства яму-б нічога яшчэ не сказаў. Прышлося-б вылучыць асобна палявую гаспадарку, гародніцтва, лугавую гаспадарку, а мо' нават асобныя культуры палявой гаспадаркі, каб відавочна ўбачыць, што трэба павялічыць, а што зьменішыць.

Такім чынам, запісы будуть больш ка-

рыснымі тады, калі па іх мажліва будзе вылічыць прыбыткі і выдаткі па самых дробных частках гаспадаркі. А каб гэта зрабіць, трэба ўсё запісваць паасобна: колькі корму пашло каровам, съвінням, авечкам, коням; колькі працы пашло на дагляд за каровамі, съвіннямі і г. д.; колькі працы пашло як людской, так і конскай на жыта, авёс, бульбу і іншыя культуры і г. д. Напрыклад пры вызаву гною мала напісаць, што яго вывезьлі ў поле, а трэба абавязкова паказаць пад якую расьліну яго паклалі.

Наогул, трэба адзначыць, што на падставе рахунковых запісаў можна вырашыць самая тонкія пытаныні арганізацыі гаспадаркі, калі толькі запісы добра і поўна вядуцца. Напрыклад, вылічыць, якую карысьць дае ўгнаенне, падсыпанае пад частку жыта. Для гэтага толькі патрэбна паасобна запісаць усе выдаткі на жыта без ўгнаення і ўсе выдаткі на жыта па ўгнаенню. Прыбытак таксама запісаць паасобна. Розыніца паміж чыстымі прыбыткамі кавалка без ўгнаення і кавалка па ўгнаеню пакажа якую карысьць дае ўгнаенне.

Прыклад: маём 1 дзесяціну бульбы, на якую пасыпалі 10 пудоў парашковых угнаенняў, а на другую нічога не паклалі. Вылічваем паасобна ўсе выдаткі і прыбытак для кожнай дзесяціны асобна:

1-ая дзесяціна з угнаеньнем:

а) выдаткі

1. Працоўных дзён мужчынскіх 30 па 80 к. = 24 р.
2. " " жаночых . 40 " 60 " = 24 "
3. " " конскіх 20 па 1 р. — = 20 "
4. 10 пуд. угнаеньня . . . . . 1 " 10 к. = 11 "
5. Насеніня бульбы 100 п. . . . па 30 к. = 30 "
6. Іншыя расходы . . . . . — — 5 "

Усяго . . . 114 р.

б) Гуртавы прыбытак

1. Бульбы 800 пуд. па 25 к. = 200 р. —
2. Бульбашніку 30 п. . . . . 15 " = 4 " 50 к.
Усяго — 204 р. 50 к.

Чисты прыбытак 204 р. 50 к. — 114 р. 50 к. = 90 р. 50 к.

2-ая дзесяціна без угнаення:

а) выдаткі

1. Прац. дзён мужчыны . 28 па 80 к. = 22 р. 40 к.
2. " " жаночых . . 35 " 60 " = 21 " —
3. " " конскіх . . 19 " 1 р. = 19 " —
4. Угнаенне . . . . . — — — — —
5. Насеніня бульбы . 100 п. па 30 к. = 30 р. —
6. Іншыя расходы . . . . . — — 5 " —

Усяго . . . 97 р. 40 к.

б) Гуртавы прыбытак

1. Бульбы 680 пуд. па 25 к. = 170 р. —
2. Бульбашніку 25 п. „ 15 „ = 3 „ 75 к.
Усяго . 173 р. 75 к

Чисты прыбытак 173 р. 75 к.—87 р. 40 к.=86 р. 35 к.

З гэтых лічбаў мы бачым, што чисты прыбытак ад угнаення=4 р. 15 к. (90 р. 50 к.—86 р. 35 к.).

Гэтыя разьлікі нам паказваюць, што ёсьць запраўды карысць класыці ўгнаенне пад бульбу: яна акрамя таго, што аплаціла угнаенне, дала яшчэ на 4 р. 15 к. больш прыбытку.

Гэты прыклад паказвае, што нават такія тонкія пытаныні можна высьветляць праз рахунковыя запісы, калі толькі больш дэталёва іх весьці.

Калі таксама жадаюць ведаць, якая з дзівюх кароў лепшая, то для гэтага толькі патрэбна запісаць асобна для кожнай каровы расходы на іх, а таксама і тое, колькі ад кожнай з іх атрымана малака і іншых прадуктаў. Потым, адняўшы ад прыходаў расходы, зразу будзе відаць, якая карова дае больш зыску, а якая менш; мажліва будзе і так, што адна карова дае зыск, а другая страты.

V. Калі лепш пачынаць запісы.

Лепш за ўсё пачынаць весьці запісы вясной, калі толькі пачынаюць палявыя работы; з гэтага часу звычайна лічаць пачатак сельска-гаспадарчага году. Кожны селянін сам гэта адчувае, калі вясной кажа: „год пра-жылі, трэба пачынаць другі“. З вясны селянін пачынае капашыцца, пачынае новае жыцьцё. Такім чынам, вясна ёсьць запраўды пачатак с.-г. году, чаму з яе патрэбна пачынаць і рахунковыя запісы. Іншыя тэрміны для гэтага менш падыходзяць таму, што тады с.-г. год разъбіваецца на часткі. Напрыклад, калі пачаць с.-г. год са студзеня; гэта будзе як раз сярэдзіна зімы.

У гэткім выпадку кармленыне скаціны разаб'еца і частка кармоў для яе пойдзе ад аднаго году ўкосу, а частка ад другога, а гэта заблытае ўсе вылічэнныне па гаспадарцы. Калі-ж пачаць з каstryчніка, то таксама год будзе разъбіт папалам: прадукты земляробства, вырабляемыя за палявы сэзон, пападуть у адзін год, а расходы на іх—у другі. З вясны пачынаецца вытворчасць прадуктаў земляробства, якія к наступнай вясне амаль што ўсе бываюць скарыстаны; застаецца толькі малая іх частка, патрэбная для пасеву і харчаванья сям'і да новага ўраджаю.

Даволі цяжка точна вызначыць календарны тэрмін для пачатку рахунковых запісаў: ў тых мясцох, дзе вясна пачынаецца раней (як у Мазыршчыне), працы ў полі пачынаюцца таксама раней; гэта знача, што і запісы там трэба пачынаць раней; у Полаччыне, наадварот, вясна пачынаецца пазней, чаму і запісы мажліва пачынаць крыху пазней. Але прыблізным тэрмінам для пачатку запісаў звычайна бяруць 1-е красавіка.

VI. Колькі часу трэба весьці запісы.

Вытворчасць і зварот прадуктаў сельскай гаспадаркі цягнецца ня менш году. Гэта зьяўляецца асаблівасцю сельскай гаспадаркі. У ганчарнай справе, напрыклад, мажліва вылічыць прыбытак за месяц, за тыдзень, наогул за які хадзя час. А ў сельскай гаспадарцы маём іншае: пасееш жыта з восені, а мо ў канцы лета і чакай да наступнага лета, ня ведаючы што атрымаеш; цялілася карова, пачала даваць малако, — чакай пакуль яна яшчэ раз целішца, а гэта бывае толькі раз у год. Чаму ў сельскай гаспадарцы каб пачалі лічыць прыбытак па мясцох, то нічога путнага з гэтага ня вышла-б,

паколькі на адзін месяц можа прышліся-б толькі расходы, а на другі толькі прыходы і за месяц ўсё роўна ня вылічылі-б што ў гаспадарцы выгадна, а што не. А калі-б патрэбна было-б гэта зрабіць, то прышліся-б скласці гэтыя ўсе месяцы і ўзяць расходы і прыход за год.

Такім чынам, каб вылічыць даходнасць усей гаспадаркі, як і розных яе галін пасобку, трэба абавязкова весьці запісы ня менш году. Тэрмін — год ёсьць самы малы тэрмін, пры якім можна ад запісаў мець карысць. Бязумоўна, вельмі карысна каб запісы ў гаспадарцы вяліся без перапынку некалькі гадоў, тады селянін заўсёды бачыў бы што ў яго гаспадарцы робіцца і з упэўненасцю мог-бы рабіць усе патрэбныя ў ёй змены.

Многа гадоў патрэбны таму, што адзін год можа папасці як раз не харектэрны: бывае такі, што ў ім адзін хлеб зусім не ўрадзіўся, а другі, наадварот, — дужа зарадзіўся; калі падлічваць, першы хлеб дасць страты, а другі зыск. Але што з гэтага? — Выпадковы год ні больш ні менш. Будаўаць жа гаспадарку на выпадках, ясна, што не мажліва, чаму трэба імкнуцца ~~да таго~~ каб запісы вяліся заўсёды і без перапынку; за запісы трэба брацца тады, ~~как~~ гаспадар запраўды пераканаўся ў іх ~~карысці~~.

вырашыў сур'ёзна і систэматычна іх весьці. Калі гэта ў гаспадара ёсьць, дык ўсё іншае само сабою дададзеца. Пры жаданьні так-сама мажліва знайсьці і час, тым больш, што многа яго непатрэбна. Запісы па гаспадарцы трэба ўключыць у лік сваіх штодзённых прац, памятаючы, што карысьць ад іх для гаспадаркі такая-ж, як і ад сваячасовага араньня папару, або ад добра гарадзенскага скаціны.

VII. Падзел працы па раҳунковых запісах.

Сэнс раҳунковых запісаў наступны: гэта на падставе штодзённых запісаў усяго таго, што адбываецца ў гаспадарцы вылічыць, што для гэтае гаспадаркі ў сучасны момант зьяўляеца найбольш выгадным вырабляць, прыняўши пад увагу ўмовы ў якіх яна знаходзіцца. Па сэнсу саміх запісаў патрэбна ўсю працу пры іх вядзеньні падзяліць на дзве часткі: 1. Запісаць ўсё тое, што адбываецца ў гаспадарцы на працягу гаспадарчага году, 2. Падлічыць прыбыткоўнасьць розных галін з тым, каб больш выгадныя з іх заставіць у гаспадарцы і пашырыць, а іншыя або выкінуць з гаспадаркі зусім, або скараціць.

Першую частку працы даволі лёгка выканаць усякаму селяніну, які ўмее пісаць і ведае дзеля чаго патрэбны запісы.

Тут неабходна толькі акуратна запісваць за кожны дзень, што рабілася ў гаспадарцы: хто што рабіў, колькі патраціў на ту ю ці іншую працу часу, колькі скормлена скаціне розных кармоў, што была прададзена і куплена за дзень, колькі і якіх прадуктаў пашло на харчаванье сям'і і гэтак далей. Селянін, у якога ўсё жыцьцё яго гаспадаркі праходзіць, як кажуць, „на вачох“, заўжды можа зусім поўна і правідлова запісаць ўсё што адбылося ў яго гаспадарцы за дзень. Трэба толькі да ўсяго больш прыглядзіцца і прызвычаіцца працу выяўляць ў гадзінах, а прадукты — у пудох. Але аб гэтым гутарка будзе далей.

Другую частку працы па запісах выканаць больш цяжка. Тут ўсё тое, што па днёх запісана селянінам у працягу году, трэба, як кажуць, рассартаваць; трэба выбраць усе расходы, якія звязаны з аднэй галінай гаспадаркі, другой, трэцій і г. далей; затым усе прыходы таксама разьнесці па гэтых жа галінах. Вылічыўши і тое і другое ў грошах, у канцы канцоў вызначыць прыбытак кожнай галіны асобна і ўсей гаспадаркі разам.

Але, хаця гэта праца і больш цяжкая дзеля самого селяніна, карысьць ад запісаў не

паменшаецца. Тым больш, што многія вылічэнныі можа зрабіць, праўда прыблізна, і сам селянін. Напрыклад, падлічыць: колькі каровы далі за год малака, колькі ім скормлена корму і якога, колькі патрачана часу на дагляд за імі і г. д. Ужо гэтыя веды многа ў чым дапамогуць селяніну. Для больш дэталёвага вылічэння, патрэбна чыя-небудзь дапамога.

Паколькі ў рахунковых запісах зацікаўлены дзяржаўныя і каапэратыўныя ўстановы, якім прыходзіцца кіраваць сельскай гаспадаркай і дапамагаць яе разьвіццю, пастолькі адшукаць гэту дапамогу не цяжка.

Бязумоўна першым дапаможнікам павінен быць аграном. Такім чынам, працу па рахунковых запісах у мэтах агульнай карысці мажліва і патрэбна падзяліць: селянін можа ўзяць тое, што яму лягчэй і прасцей зрабіць, а аграном (або іншы спэцыялісты с.-г.), што зручней яму.

Першая частка бязумоўна самая прастая, лёгкая і бліжэй за ўсіх селяніну: яму відней што ў яго гаспадарцы адбылося за дзень. Аграному гэтая частка працы менш спадружна, паколькі ён ня можа кожны дзень быць у гаспадарцы і систэматычна ўсё запісваць. Вось чаму першая частка працы сама па сабе павінна адыйсьці да селяніна, які і мусіць яе выконваць.

Другая частка – розныя велічыні па матар'ялах запісаў – для агранома больш знаёма і блізкая; чаму гэту частку працы павінен узяць на сябе аграном з тым, каб скарыстаць дадзенія, запісаў як дзеля патрэб сваёй працы гэтак-жэ і для патрэб селяніна. Праўда, і селянін, які ўмее разьбірацца ў кніжках і лічыць, шмат чаго па другой частцы можа зрабіць і сам пры невялічкім удзеле і дапамозе аграному.

Такім чынам, у працы па рахунковых запісах сама сабою ўтвараецца „эмічка“ між селянінам і прадстаўнікамі дзяржаўных установ, з іх у першую чаргу – аграномамі, каапэраторамі. Сяляне будуть запісваць усё, што адбываецца ў іх гаспадарках, аддаваць аграномам для распрацоўкі, а тыя ў свою чаргу, дадуць селяніну ўгрунтованыя парады для вядзення ім больш прыбыткоўнай гаспадаркі.

VIII. Як пачынаць запісы.

Калі селянінам вырашана завесыці па свае ёй гаспадарцы запісы, калі вызначан час і пачатку (напрыклад 1-га красавіка), паўстах пытаньне: як іх пачаць?

Перш заўсёга ў той дзень, які ўзяты за пачатак запісаў, трэба ўсё, што ёсьць у гаспадарцы к гэтаму дню, перапісаць. Уласьне трэба запісаць: 1) якія ёсьць у гаспадарцы будынкі і колькі яны каштуюць, 2) якія ёсьць с.-г. прылады (мертвы інвэнтар) і колькі яны каштуюць, 3) Якой і колькі жывёлы ў гаспадарцы і яе кошт паасобна. 4) Які склад сям'і і колькі каму гадоў. 5) Колькі і якіх прадуктаў ёсьць у гаспадарцы к гэтаму дню і 6) Колькі грошай у гэты дзень ёсьць наліцо.

Запісаўшы па спэцыяльнай форме ўсё гэта, для далейшага трэба завесьці трошыткі.

У адным сыштку кожны дзень запісваць расход працы кожнага члена сям'і.

У другім запісваць прыход і расход прадуктаў.

У трэцім—прыход і расход грошай.

Такім чынам, селяніну на працягу году прыдзецца весьці толькі трошыткі.

Гэтыя сышткі мажліва зрабіць самому селяніну па тых формах, якія далей тут будуть дадзены.

IX. Запісы расходу працы.

A) Зачым патрэбна запісваць расход працы?

Праца ёсьць аснова ўсякага вытвору; не-прыклаўшы працы нічога не атрымаеш.

Затым і зразумела, што пры рахунковых запісах, расходаў працы ніяк немажліва абыйтися. Аднэй з галоўных мэт усякай гаспадаркі зьяўляецца: дабіцца таго, каб кожны скарыстаны ў ёй дзень працы даў мажліва больш прадукту. І загэтым, ня ведаючы колькі і куды пайшло працы, немагчыма вылічыць як праца аплачваецца той ці іншай галінай гаспадаркі.

Селяніну, які ўсё сваё жыцьцё разам з сям'ёй працуе ў гаспадарцы, бязумоўна патрэбна ведаць якая галіна гаспадаркі аплачвае гэту працу лепш, а якая горш. Калі мы возьмем для прыкладу дэльце культуры, якія па рознаму аплачваюць адзін працоўны дзень, то бязумоўна больш сэнсу ёсьць пашыраць тую з іх, якая лепш аплачвае працоўны дзень; па прыблізных падліках у Аршаншчыне бульба аплачвае адзін працоўны дзень у 1 руб., а жыта 85 кап. Гэта бязумоўна съведчыць аб тым, што над бульбай ва ўмовах Аршаншчыны працаваць больш карысна, чым над жытам. Таксама мажліва

вылічыць як аплачвае 1 прац. дзень карова, сьвіння, гарод і г. д.

Лічбы аплаты працы, як бачым, бязумоўна карысны для правідльнай пабудовы і вядзення гаспадаркі. А ці магчыма вылічыць гэту аплату ня ведаючы, колькі і куды пайшло працы?—Не!

Такім чынам, працу запісваць патрэбна.

Кожны селянін ведае, што ў яго ў гаду адносна працы бывае дзьве пары: першая—калі яму, як кажуць, дыхнуць некалі, калі прыходзіцца, каб справіцца с працай, працаўца па 15 і больш гадзін у дзень; другая—калі працу прыходзіцца шукаць па за гаспадаркай, бо ў самой ей мала чаго трэба рабіць. Добра, калі знайдуцца дзе небудзь зарабаткі, на якіх больш менш з карысцю можна папрацаваць і добра зарабіць. А часьцей заўсёга заработкаў у гэты час ня бывае і прыходзіцца без працы марнаваць час. Гэтих дзьве пары вельмі выразна вылучаюцца у сялянскай гаспадарцы. І тая і другая пара няпрыемна; працуеш праз меру—дрэнна; рабіць няма чаго—таксама дрэнна.

Кірауніку гаспадаркі—селяніну загэтым трэба рабіць так, каб увесе год па мажлівасці была праца і праца карысная, гэта адно; падругое, каб ня было такіх момантаў, калі за працай дыхнуць некалі: праца павінна разъмяркоўвацца больш менш роўна на працягу ўсяго году.

Каб гэта правіла выкананаць зноў-жа трэба ведаць, як праца разъмяркоўваецца ў гаспадарцы зараз. Калі бываюць у працы напруженыя моманты; хто з членаў сям'і бывае найбольш перагружаным працай у гэтыя моманты, а каму рабіць няма чаго?

Таксама патрэбна ведаць, якія галіны гаспадаркі ў які час году колькі патрабуюць працы і чыёй працы (мужчынскай, дзіцячай, жаночай). Усё гэта бязумоўна трэба ведаць, каб правідлова арганізаваць працу ў гаспадарцы. Напрыклад, мы прыблізна ведаем, што лён патрабуе вельмі многа працы і галоўным чынам працы жаночае; пры tym у большасці гэта праца прыпадае на зіму. Праца па апрацоўцы лёну аплачваецца па раўнаўча добра: 80—90 к. за дзень. Вынік з гэтага факту такі: калі селянін па запісах падлічыў, што ў яго ёсьць лішкі жаночай працы, якія асабліва зімою магчыма ў гаспадарцы заняць, то лепш чым ісьці за 30 к. у дзень на заработкі, пашырыць засей лён, гэтым самым даць працу сваім жанчынам і атрымаць за яе па 80—90 к. у дзень.

Усё гэта бязумоўна трэба ведаць селяніну, каб правідлова пабудаваць гаспадарку, а добра пабудаваць яе ён зможа толькі тады, калі расход працы па гаспадарцы будзе ім запісвацца,

Б) Якія працы трэба запісваць.

У сялянскай гаспадарцы шмат розных прац. Ёсьць працы, якія патрабуюць вельмі многа часу, другія, наадварот, — вельмі мала. Адны працы зьяўляюцца важнымі, тэрміновымі, другія — менш важныя, трэція — такія дробныя, што іх звычайна ня лічаць і за працу. Ёсьць працы, якія кідаюцца ў вочы і аб іх ведаюць, а ёсьць такія няпрыкметныя, што як быццам іх і зусім няма.

Што датычыцца прац, якія адымаюць вельмі многа часу і зьяўляюцца важнымі ў гаспадарцы, то аб іх казаць няма чаго таму, што іх бязумоўна патрэбна запісваць. Якія-ж тады і працы запісваць, калі галоўных ня пісаць!

Вось чаму прыходзіцца больш казаць аб працах, якія або займаюць вельмі мала часу, або лічацца менш важнымі ў гаспадарцы, або зусім і за працу ня прымаюцца. Усе гэтыя працы часцей за ўсё зусім ня ўлічваюцца. А тэта неправідрова. Напрыклад, праца жанчыны-гаспадыні як раз у большасці складаецца з прац дробных. Аднак, прыгледзеўшыся да іх добра, бачым што гэтыя дробныя працы ствараюць вельмі многа. Ці бачыў хто калі-б гаспадыня нічога не рабіла, калі-б яна клалася раней усіх спаць, калі-б яна ўставала ўраньні пазней за ўсіх?

— Не! Яна, як белка ў коле, цэлы дзень круціцца і круціцца: трэба і тое зрабіць і другое і пятае і дзясяткае; трэба і печ выпаліць і пасуду памыць і ўсіх накарміць і г. д. і г. д. І як пасъля гэтага працу гаспадыні ня лічыць! Гэта-ж самае трэба сказаць і адносна ўсіх іншых дробных прац: лічыць іх бязумоўна трэба. Ёсьць у гаспадарцы нават такія дробныя працы, якія пры разыліку за год патрабуюць куды больш часу, чым усякая буйная праца: узяць, напрыклад, такую дробную працу як дойка кароў. Што гэта за праца! Выйдзе гаспадыня, сядзе пад карову, трохі пацыркае, пацыркае і ўсё. Але калі падлічыць колькі пайшло ў яе часу на гэта за год, то вось што выйдзе: каб у дзень падаіць карову 2 разы, дзеялі гэтага мала, мала, а ўсё-ж патрэбна 20 хвілін; сялянская карова доіцца прыблізна 9 месяцаў ў год; гэта дае 270 дзён; кожны дзень па 20 хвілін дасыць за 270 дз. 5400 хвілін, або 90 гадзін, што складае 9 дзесяцігадзінных працоўных дзён, іначай, — больш чымся тыдзень. Вось і дробная праца! Калі-ж яе прапусціць і не запісаць, то выйдзе, што гаспадыня гэтых 9 дзён, як быццам нічога не рабіла. Такія самыя лічбы пры вылічэнні даюць іншыя дробныя працы. Вось чаму ўсе без выключэння працы трэба аваязкова запісваць, хто-б што не рабіў; ня трэба прапу-

шчаць нават такія працы: хлапчук пасьвіў гусей, хлапчук зганаў з гумна вераб'ёў, баба даглядала дзіцё, гаспадар плёў лапці, віў путы і г. д. Пратупусціўшы гэтыя, як і іншыя дробныя працы, ня будзе яснага і поўнага ўяўлення таго, куды і на што паклаў гаспадар сваю працу і працу іншых асоб, якія былі заняты ў гаспадарцы, а бяз гэтага немажліва правільна пабудаваць і весьці гаспадарку.

В) Як запісваць расходы працы.

Расходы працы можна запісваць як хаця; трэба толькі запісаць так, каб з запісаў мажліва было-б выбраць ўсё неабходнае; лепш расход працы запісваць кожны дзень. Прычым, праца павінна быць запісана так, каб відаць было: 1) у які дзень адбылася праца, 2) хто з членаў сям'і, або з нанятых у гаспадарцы людзей яе выконваў; 3) дзеля якой расціліны або жывёлы скарыстана праца, 4) колькі на працу пайшло часу і 5) што зроблена гэтай працай. Усе гэтыя запатрабаваны будуть выкананы, калі запіс вясьці па наступнай форме і наступным чынам:

(форму гл. на стар. 31).

У апошній 7-ай графе формы трэба запісваць усе тыя здарэныні, якія так ці інакш адбіваліся на працы: напрыклад „пашоў дождж,

Запіс расходу працы (да гл. IX-B.).

Хто працаў	Месец Красавік, число 14, дзень Чашнівер.	Страчана			Увага
		Для якой куль-туры (расцілны) або віду жывёлы	Свайх кон- сціх	Колькі зроблена (уз- рана, засяна, зжата, скосана і гэтак далей)	
Гаспадар	Ладаў калёсы	—	—	—	Пададжаны калёсы
"	Араў	Пад бульбу	8	8	Узараў $1\frac{1}{2}$ дзесяціны
"	Сек дровы	—	1	—	Нарубіў на тывзенъ
Гаспадыня	Дайлі	Кароў	$1\frac{1}{2}$	—	Падаўка 2 кар. 2 разы
"	Давала есці	Каровам	$1\frac{1}{2}$	—	Карміла 1 раз
"	"	Свінінам	1	—	„ 2 разы
"	Шыла мяшкі	—	2	—	Сшила 4 мяшкі
"	Ткала палатно	—	3	—	Выткала 3 аршны
"	Гатавала яду і давала есці	—	—	—	—
Пяцірок	Скаралдзіў	Пад авес	$2\frac{1}{2}$	—	Паскаралдзіў $1\frac{1}{2}$ дзес.
"	Рабіў пряды (лехі)	У городзе	6	6	Зрабіў 3 грамы
Ганна	Пасьвіла	Авечак	3	—	—
"	"	Кароў	5	—	—
Сідар	Араў	На заработках	4	—	Заробіў 60 к

усё сядзелі ў двары бяз працы“, „Сымон захварэў і не працаваў увесь дзень“, „зламаўся плуг – конь гуляў“.

Зъяўляецца вельмі карысным пры запісах працы мець каля сябе схэматычны плян гаспадаркі з нумарамі ўсіх кавалкаў і ў графе З-яй запісваць акрамя назывы расціліны, № кавалку па якім адбывалася праца.

Паказаная вышэй форма дае поўную магчымасць правідлова запісваць расход працы, а дадзены прыклад, як трэба весьці самаму запісы З формы таксама відаць, што разам з працай людзей падлічаеца і праца коняй.

Падлічыць яе і запісаць вельмі лёгка таму, што конь ніколі не працуе адзін, а заўжды з чалавекам. Чаму, паставіўши працу чалавека, зусім лёгка запісаць і працу каня.

Падлік гадзін пры адсутнасці гадзінніка, або наогул пры немажлівасці больш дакладна азначыць час, можна падлічаць і прыблізна. У гэтым выпадку каб лягчэй падлічыць час, мажліва дзень падзяліць на часткі паміж перапынкамі ў працы, якія заўжды бываюць на працягу дню: на сънеданьне, абед, полуздень.

Падзяліўши дзень на часткі, можна прыблізна ведаць, колькі гадзін праходзіць ад пачатку працы да сънеданьня, ад сънеданьня да абеду і ад обеду да сканчэння працы. Ведаючы працяг працы паміж перапынкамі,

лёгка, хаця і прыблізна, падлічыць колькі гадзін пайшло на туую ці іншую працу.

X. Запісы прадуктаў і матар'ялаў.

Доўга даводзіць аб tym, што патрэбен вучот прыходу і расходу прадуктаў і матар'ялаў, ня варта. Прадукт ёсьць натуральны вынік прадпрыемства. На здабыванье яго накірованы ўсе расходы, як сродкаў вытворчасці, гэтак-жа і працы. Не запісаўши вынікаў гаспадараўання, бязумоўна, немажліва даведацца аб tym, на колькі рацыянальна (выгадна) былі зроблены ўсе выдаткі.

Акрамя таго ў сельскай гаспадарцы расходы прадуктаў звязаны з далейшим працягам вытворчасці. Усе кармы, напрыклад, ідуць на тое, каб ад іх атрымаць другія прадукты,—прадукты жывёлагадоўлі: малако, сала, мяса, воўну і г. д.

Ня ведаючы расходу на вытворчасць гэтых апошніх прадуктаў, немажліва даведацца ці ёсьць сэнс іх вырабляць. А сярод расходаў на жывёлагадоўлю прадукты земляробства займаюць найбольшае месца.

Такім чынам, бачым, што трэба весьці запісы прыходу і расходаў па ўсіх прадуктах і матар'ялах, якія абарачваюцца ў гаспадарцы.

Няможна прапушчаць аніводнага прадукту. Калі, напрыклад, адбываецца малацьба жыта, то ўсе пракуты, якія пасъля малацьбы атрымоўваюцца, павінны быць запісаны паасобку; трэба запісаць: колькі атрымана жыта, колькі жытняй саломы, каласавіньня, мякіны і г. д.

Далей паўстае пытаньне: як запісваць і ўчытываць прыход і расход?

Пры запісах патрэбна перш за ўсё трывмацца таго агульнага правіла, якое вымагае, каб было відаць, адкуль і якія прадукты паступілі ў гаспадарку. Калі паступаюць прадукты ад свае гаспадаркі, то абавязкова патрэбна ўказваць, ад якіх яны галін гаспадаркі, ад якіх культур, ад якога віду жывёлы і г. д. Там, дзе запісваюцца расходы, таксама павінна быць відна, на якую галіну, культуру або від жывёлы выдадзен прадукт.

Каб зрабіць запісы прыходу і страг прадуктаў больш лёгкімі, каб яны адымалі менш часу, можна па некаторых прадуктах запісы весьці не за кожны дзень.

Напрыклад, калі запісваць за кожны дзень, колькі пайшло корму розным відам жывёлы паасобку, колькі пайшло прадуктаў на харчаванье сям'і, колькі каровы далі малака, то патрэбна было-б кожны дзень на запісы аддаваць вельмі многа часу. Расходы такіх прадуктаў можна запісваць за тыдзень. Ды

наогул сыштак прыходу і расходу прадуктаў мажліва адкрываць толькі адзін раз у тыдзень і запісваць за гэты тэрмін расходы. Прыпамятаць прыходы за тыдзень даволі лёгка таму, што іх не так многа і бывае; к таму-ж усе прыходы звычайна вядомы ў гаспадарцы.

Расходы прадуктаў на працягу тыдню таксама ўспомніць ня цяжка. Праўда, галоўныя з іх,—расходы на харчаванье людзей і скотіны, бываюць кожан дзень, але тыдзень усё-ж такі ня дужа вялікі тэрмін, каб мажліва было іх запамятаць.

Каб дакладна, у лічбах запісаць прыходы і расходы прадуктаў, лепш было-б іх важыць, аднак, узважванье незаўсёды мажліва па двух прычынах: першая—ня кожны гаспадар мае вагу, а па другое, каб усе прадукты певраважыць, трэба аддаць на гэта вельмі многа часу.

Вось чаму, каб кожан раз ня важыць, а колькасць прадуктаў вылічыць правідлова, трэба зрабіць такія меркі, якія-бы мелі пэўную вагу ў стасунку да таго ці іншага прадукту. Напрыклад, каб кожан раз ня важыць надоенае малако, можна мерыць якой небудзь меркай; калі ёсьць у гаспадарцы літр ці кварт, то можна зусім іх не ўзважваць, а запісваць у гэтых мерах, таму, што іх вага вядомая: літр=2,5 хунта, а кварты=1,5 хунта. Такія самыя меркі мажліва зрабіць дзеля

мукі, мякіны, бульбы. Трохі горш зрабіць меркі дзеля сена, саломы; але і гэта небезнадзейная справа. Можна ўзважыць ношку сена, саломы, або іншую якую небудзь мерку, якой носяць гэты корм, і потым, ведаючы вагу меркі і тое, колькі такіх мерак расходвана, вылічыць вагу расходваних кармоў. Расходы хлеба можна падлічваць па выпечцы: жанчыны заўсёды ведаюць, колькі яны за адзін раз пякуць хлеба і на колькі часу яго хапае. Насен্যне можна мерыць асмінамі, калі немажліва яго ўзважыць. Наогул, трэба сказаць, што той, хто вядзе запісы, павінен імкнуцца як мага дакладна азначыць вагу прадуктаў пры запісах іх прыходаў і расходаў.

Самі запісы можна весьці па наступнай форме і наступным чынам: (форму гл. на ст. 38—39).

У 3, 4 графы прыходу і расходу запісваюцца толькі тыя прадукты, якія паступаюць і расходуюцца гаспадаркай прыблізна ў аднолькавай колькасьці кожан дзень; напрыклад: прыход малака ад кароў, расход кармоў розным відам жывёлы і г. д.

Запісаўшы такім чынам усе прыходы і расходы прадуктаў і матар'ялаў, мажліва будзе вылічыць прыходы ад усіх відаў жывёлы, культур і іншых галін гаспадаркі. Напрыклад, зусім лёгка вылічыць: колькі карова за год

дала малака; колькі каровы зъелі сена, саломы і іншых кармоў, колькі бульбы паелі сэвіньні і г. д. А гэта дае ў далейшым падставу для таго, каб дакладна вылічыць прыбытак па самых дробненькіх частках, з якіх складаецца гаспадарка, а tym самым наладзіць іх так, каб яны давалі найнялікшы прыбытак.

XI. Запісы прыходу і расходу грошай.

Наша сялянская гаспадарка ў сучасны момант мала прыбыткоўна таму, што яна стварае ў сваей гаспадарцы вельмі многа розных прадуктаў. Яна да гэтага часу не глядзіць яшчэ, каб вырабіць тое, што больш зыскоўна пры продажы, а стварае тое, што ў натуры патрэбна сям'і і саціне. І загэтым гаспадарка разам з вырабам прадуктаў, якія даюць добры прыбытак, вырабляе і тыя, якія часам і зусім неакупаюць тых расходаў, якія на іх патрачаны.

Гэткае становішча, бязумоўна, дрэнна адбіваецца на агульным прыбытку ўсей гаспадаркі. Сярод прычын, якія адыгрывалі ў гэтым сваю ролю трэба лічыць і тое, што селянін ня ведаў, які прадукт яму больш вы-

Запіс расходу прадуктаў

ПРЫХОД

За тыдзень ад 8 лістапада

Адкуль паступіла	Што паступіла	Колькі паступіла		
		За даень	За тыдзень	
		пуд.	хун.	
Ад аблалоту	Аўса	—	24	—
"	Саломы аўсянай	—	35	—
"	Мякіны аўсянай	—	2	20
Ад удою	Малака	6	1	5
Ад убою сывіньні	Сала	—	3	10
" "	Кумпякоў	—	1	—
" "	Мяса	—	4	—
" "	Эдору	—	—	15
Ад зарэзаных авечак	Аўчын	—	2	—
" "	Мяса	—	—	35
" "	Тлустасці	—	—	5
З казённага лесу	Дроў	—	2 в.	—
Зьвернут доўг	Канапель	—	—	15
Пазычыў у суседа	Мукі жытній . .	—	1	25
Заробіў ізвозам	Аўса	—	4	20
З млыну	Мукі пшанічнае .	—	4	30
"	Вотрубей пшанічн	—	1	20

і матар'ялаў (да гл. X).

на 15 лістапада

РАСХОД

Куды і на што пайшло	Што расходавана	Колькі разыйшлося		
		За двен	За тыдзень	
		пуд.	хун.	
Сям'і на харчаванье	Мукі жытніе . . .	—	—	1 10
	Мяса сывіннога . .	—	3	— 18
	Сала сывіннога . .	—	1/2	— 3
	Круп ячных	—	—	— 6
	Малака	—	6	1 5
	Бульбы	—	5	— 35
Коням на харчаванье	Сена канюшын. .	1	20	10 —
	Бульбы	—	20	3 20
Коням у подсыціл	Саломы жытній .	—	—	2 —
Каровам на харчаванье	Саломы аўсянай .	—	35	6 —
	Сена балотнага .	—	20	3 20
	Вотрубей	—	2	— 15
Каровам у подсыціл	Саломы жытній .	—	—	2 20
Цялятам	Сена мурожнага .	—	15	2 20
	Мукі аўсянай . .	—	3	— 20
	Семя ільнінага .	—	—	5
Цялятам у подсыціл	Саломы жытній .	—	—	1 —
Сывіньні кормнай	Бульбы	—	15	2 20
	Мукі аўсянай . .	—	7	1 10
Падсьвінкам і надворнай сывіньні	Мякіны	—	8	1 20
	Вотрубей	—	3	— 20
	Бульбы	—	20	3 20
Сывіньням усім у подсыціл	Саломы жытній .	—	—	1 20
Авечкам на харчаванье	Сена мурожнага .	—	18	3 10
	Мукі аўсянай . .	—	2	— 15
Авечкам у подсыціл	Саломы жытній .	—	—	1 —
На млын	Пшаніцы	—	—	8 10
	Ячменю	—	—	3 —
Аддаў доўгу	Дробнага ячменю	—	—	20
Курам на харчаванье				

гадна вырабляць на продаж; ня ведаў, што яму дае больш грашовы прыбытак

Часта ён прадаваў толькі тое, што па якіх небудзь прычынах аказвалася лішнім для гаспадаркі, або наогул тое, што менш неабходна самому. Прычым, прадаваў тады, калі патрэбны былі гроши „да зарэзу“ для таго, каб што небудзь купіць, або заплаціць падатак, або страхоўку. Грошай у яго ў кішэні німа; трэба іх адкуль небудзь здабыць. Вось, каб здабыць гэтых гроши і прыходзіцца з гаспадаркі прадаваць тое, што менш неабходна самому.

Гэта выпадковасць ставіць часта селяніна ў такія умовы, што яму прыходзіцца ў восень хлеб прадаваць вельмі танна, а вясной, калі хлеб бывае дарагім, купляць яго зноў па больш дарагой цене.

Гэта, паміж іншым, мае месца і таму, што большасць сялян наперад ня ведае, колькі, калі і на што ім патрэбны будуть гроши, а таксама ня ведае крыніц, адкуль ён іх да гэтага часу атрымоўваў, ці мог бы атрымаць. Ня ведае таму, што не запісваў адкуль і калі паступаюць у яго кішэнь гроши, калі і на што ён іх траціць. Ведаць-жа гэта, як відаць было з ранейшага, бязумоўна патрэбна; інакш грашовую справу ніяк няможна наладзіць.

Яшчэ больш патрэбна ведаць прыходы і расходы грошай у сучасны момант.

Сялянская гаспадарка, калі яна хоча стаць больш прыбыткоўнай, павінна пачаць вырабляць тыя прадукты, якія больш зыскоўны і купляць тыя, якія ў сваёй гаспадарцы вырабляць нязручна.

Такім чынам, запісы грашовых прыходаў і расходаў патрэбны селяніну, каб лепш пабудаваць сваю гаспадарку. Гэтыя запісы патрэбны і каапэрацыйным установам, каб, з аднаго боку, сваячасова даставіць селяніну тавары, якія яму патрэбны, а з другога— наладзіць продаж прадуктаў, якія сялянская гаспадарка павінна збываць на рынак.

Запісы патрэбны і пазыковым таварыствам для таго, каб ведаць, калі селяніну больш неабходны гроши і даць яму павер сваячасова. Ва ўсім гэтым зацікаўлен і сам селянін, паколькі яму часта прыходзіцца бяз выгады прадаваць прадукты з свае гаспадаркі, або лезьці ў даўгі к спэкулянтам. Ня менш патрэбны гэтых запісы і аграному.

Вось чаму абавязкова патрэбна вясьці запісы прыходу і расходу грошай, tym больш, што гэтых запісы вясьці вельмі лёгка і проста, а карысьць ад іх вялікая. Акрамя таго, што сам селянін непасрэдна скарыстае свае запісы для больш правільнага вядзення гаспадаркі; іх для карысьці яго-ж гаспадаркі могуць апрацаваць зацікаўленыя ўстановы. Правідловая праца ўстаноў, якія абслугоўваюць і

дапамагаюць развіцьцю сялянскіх гаспадарак, ёсьць няпрыкметны, але бесъпяречны прыбытак для гэтых гаспадарак.

Запісы прыходу і расходу грошай можна вясьці па наступнай форме: (форму гл. на ст. 43—44).

Запісы грашовых прыходаў і расходаў так сама трэба рабіць поўна і дакладна. Ня можна розныя пакупкі, а таксама і прадажы запісваць разам: напрыклад, разам запісаць пакупку дзёгцю і газы, а запісваць трэба паасобку, каб мажліва было з запісаў падлічыць колькі грошай пайшло на асобны прадукт.

Запісваць у грашовую книгу трэба кожан раз, калі гроши атрымліваюцца, або трацяцца.

Не запісашы сваячасова, мажліва што небудзь не запамятаць і пропусьціць, а ўсякія пропускі шкодзяць справе запісаў.

Грашовыя запісы адымаюць вельмі мала часу: ня кожан дзень селянін атрымлівае гроши, ня кожан дзень ён іх і траціць. Звычайна, раз, самае частае—2 разы ў тыдзень сам селянін, або хто небудзь з членаў сям'і бываюць на кірмашы; так што і запісваць прыходзіцца ня больш 3 разоў у тыдзень.

ПРЫХОД

Запіс прыходу і расходу грошай (да гл. XI.)

Месец	Пісцо	За што атрымана	Колькі прададзена	Дзе прададзена	Атрымана грошай
			(каштарат, селянін, таргачы, служачы)		руб. коп.
Красавіка	1	Было налічных грошай	—	—	—
"	13	За масла	—	Тараўць	8 35
"	18	За бульбу	6	Служачаму	2 35
"	18	За салому жытнію	2	Селяніну	2 10
Траўня	25	За яйкі	25 шт.	Тараўць	— 70
"	27	За лён	1 10	Каапрацы	— 50
Чэрвеня	9	Узяў у доўг	—	У краін. тв-а	7 25
"	15	"	—	"	35 —
Ліпеня	4	Зароблены ізвозам	—	Суседу	15 —
					5 50

РАСХОД

Запіс прыходу і расходу грошай (да гл. XI.)

Месяц	Нр пц	За што заплачан	Колькі куплена	У каго куплена (кашэрят, селянин, таргавец, служучы)	Дзе куплена	Запло- чана грошай руб. кап.
Красавіка	13	За газу	—	5	У кааперациі	— 30
	13	За цывікі	—	2	У таргайдца	— 35
	13	За хутку	1 шт.	У селяніна	“	1 50
Траўня	8	За абгул каровы	—	—	У св. вёсцы	1 50
	27	За плуг	1 шт.	У кааперациі	У Барысаве	10 20
Чэрвонія	9	За соль	—	20	У Глівені	— 40
	9	За дзейндр	—	7	“	— 42
	22	За парася	—	—	У Барысаве	12 —
Жніўня	25	Пласт. за пасыбу карою	—	—	У св. вёсцы	2 50
	26	За жыгла	5 —	—	“	7 10
Жніўня	5	За зубоукую сирпою	—	—	У Глівені	— 30
	7	За гарэлку	16 уг.	У таргайдца	“	1 40

XII. Ці многа часу адымаюць рахунковыя запісы.

Запісамі прыходу і расходу грошай па сутнасці і канчающа ўсе рахунковыя запісы, якія павінен весці сам селянін па сваій гаспадарцы. Цяпер, калі паглядзеце ці цяжка весці ўсе гэтыя запісы, дык прыходзіцца адзначыць, што запісваць зусім лёгка. Для запісаў непатрэбна мець у гаспадарцы асобнага чалавека, які толькі і займаўся-б тым, што вёў запісы.

З імі лёгка справіцца кожны пісьменны селянін у часы, вольныя ад працы.

Самымі цяжкімі запісамі зьяўляюцца запісы расходу працы. Тут трэба за кожны дзень запісаць што хто рабіў і колькі патраціў часу. Ну, а колькі патрэбна часу каб запісаць пяць ці дзесяць прац, якія былі за дзень у гаспадарцы? Нават для чалавека, які непрызычнаеўся да гэтай працы і то ня больш як паўгадзіны, а калі да іх трохі прыглядзеца, то і таго менш.

Шытак для запісаў прыходу і расходу прадуктаў і матар'ялаў прыходзіцца адчыніць раз у тыдзень. Каб ня траціць працоўнага часу, можна запісы рабіць у непрацоўныя дні, напрыклад, у нядзелю. Каб запісаць усе прыходы і расходы прадуктаў і матар'ялаў

за тыдзень, таксама многа часу непатрэбна; у кожным разе ўсё можна запісаць за гадзіну.

Каб лягчэй і хутчэй было запісаць за тыдзень, трэба на працягу тыдню прыглядцаца, колькі, адкуль і якіх прадуктаў паступае ў гаспадарку і колькі, куды і навошта іх выдаецца, а пры выгадным выпадку вымераць іх, або ўзважваць. Усё гэта потым дапамагае зрабіць запісы за тыдзень хутчэй і правідовей.

Аб расходах і прыходах грошай казаць непатрэбна: справа зусім ясная. За 10 хвілін магчыма запісаць ўсё тое, што куплялася і прадавалася на працягу тыдню.

Пераглядзеўши яшчэ раз ўсё, што трэба рабіць пры запісах і колькі для гэтага патрэбна часу, можна сказаць, што запісы не цяжкія і многа часу не патрэбуюць.

Усякі селянін, які ўмее пісаць і прачытаць тое, што напісана ў формах, з гэтай справай справіцца. Запісы могуць весьці і дзеці сялян, якія вучачца і ўмеюць добра чытаць і пісаць. У кожным разе, пастаноўка запісаў больш залежыць не ад адсутнасці ведаў у селяніна і не ад недахвату часу, а ад ахвоты іх вясьці.

Калі ахвота будзе, калі селянін уразумее карысць ад запісаў, дык заўсёды для іх вядзення знайдзе час.

XIII. Чым трэба закончыць запісы.

Зусім кідаць запісы з tym, каб у далейшым іх больш ня весьці—неразумна; іх трэба весьці ўесь час, пакуль ёсьць гаспадарка. Але тады, калі гаспадарчы год скончыцца, патрэбна за гэты год зрабіць падрахунак для таго, каб можна было за гэты тэрмін падлічыць вынікі вядзення гаспадаркі.

Дык вось, каб запісы за год былі скончаны, каб за год можна было падлічыць прыбытак ад розных галін гаспадаркі, трэба пасъля сканчэння году паўтарыць падлік маёмасці гаспадаркі; трэба зноў, як і ў пачатку году запісаць ўсё, што ёсьць у гаспадарцы з азначэннем яго кошту: будынкі, с.-г. прылады, жывёла, усе прадукты і матар'ялы, якія ёсьць к гэтаму часу, наяўныя грошы і г. д. Гэта патрэбна для таго, каб мець мажлівасць парашаць стан гаспадаркі цяпер, у канцы году са станам яе год таму назад -- у пачатку году.

Шляхам гэтага парашання можна ба-
чиць: палепшалася становішча гаспадаркі за
год, ці стала горшым. Калі стала горшым,
дык трэба на гэта звярнуць належную ўвагу
з tym, каб знайсці прычыны пагоршання,
бо толькі ведаючы іх, можна ў далейшым
паправіць гаспадарку.

Такі падлік трэба рабіць кожны год. Калі гэта будзе рабіцца, тады селянін можа ясна бачыць к чаму ён ідзе,—ці к зынішчэнню свае гаспадаркі, ці к яе ўзмацненню.

Ня ўзяўши ў рукі аловак і не зрабіўши патрэбных разълікаў, вельмі цяжка гэта зауважыць. Вока ў гэткіх справах вельмі ненадзейна. Чалавеку заўсёды здаецца, што чым больш ён жыве, tym яго дабрабыт становіцца ўсё горш і горш. Гэта мае месца таму, што чалавек колькі-бён ні жыў, колькі-бі ні меў, ніколі ня можа поўнасьцю здаволіць свае патрэбы, tym больш, што яны чым далей усё растуць і растуць. Вось чаму чалавек, ня гледзячы на тоё, што яго дабрабыт узрос, не зауважвае гэтага і яму здаецца што яго стан пагоршаецца. Толькі падлік на паперы скажа аб сапраўдным стане рэчаў. Аловак ні ў чым не зацікаўлен і давядзе без памылак, якая гаспадарка за год сапраўды стала лепшай, а якая горшай.

XIV. Як вылічваць прыбытак у гаспадарцы.

Запісы, як аб гэтым даводзілася раней, вядуцца ня так сабе, для балаўства; іх заво-

дзіць гаспадаркі для таго, каб пры іх дапамозе магчыма было высьветліць, што ў гаспадарцы арганізавана і вядзецца добра, а што дрэнна. Лепш за ўсяго гэта высьветляеца тым прыбыткам, ці стратамі якія, даюць розныя галіны. Велічыня прыбытку, або страт ясна кажа, што добра вядзецца, а што дрэнна. Калі сьвіньні, ці канюшына даюць вялікі прыбытак, значыцца яны ў гаспадарцы на месцы і добра арганізаваны, а калі авечкі, ці ячмень даюць страты, дык з імі справа дрэнная. Цяпер, далей паўстае пытаньне, як жа вылічыць гэты прыбытак?

Як вылічыць агульны прыбытак па ўсіх частках гаспадаркі тут паказаць няма магчымасці. Чаму для прыкладу возьмем адну якую небудзь галіну гаспадаркі, ну хоць-бы сьвінагадоўлю і паглядзім, як можна па ёй вылічыць прыбытак. Для таго, каб яго вылічыць трэба ўзяць ўсё прыходы ад сьвінагадоўлі (салы, мяса, гной, парасят і г. д.) і адняць ад іх усе страты (на корм, подсыціл, уход і г. д.).

У той гаспадарцы, якой мы бярэм для прыкладу, было к пачатку запісаў: 1 сьвіньня — коштам 20 р. і адзін вапёр (парсюк) коштам 15 руб. На працягу году вапра адкармілі і забілі, сьвіньня засталася і праз год каштавала 25 руб. На працягу году сьвіньня парасіла 8 парасят, з якіх трох прадалі за 9 руб. (па

3 руб. кожнага), 4-х зарэзалі, а адзін пакінуты ў гаспадарцы і к канцу году каштуе 8 руб. Цяпер, ведаючы ўсе зьмены за год з сывіньнямі, можна перайсьці да вылічэння прыбытковасці сывінагадоўлі. Усе расходы, як і прыходы, мы павінны ўзяць з запісаў.

Прыходы ў нас будуць наступныя:

1. Ад забітага вапра мяса 5 п. па 8 р. п., усяго	40 р.
2. " " " сала 4 „ „ 16 р " "	64 р.
3. " " " шчэці 1 х. „ 2 р. за х. "	2 "
4. Ад сывіньні за трох прададзеных парасяят	9 "
5. Ад зарэзаных 4 парасяят 1 п. мяса па 8 р. за п.	8 "
6. Парася, якое засталося ў гаспадарцы . . .	8 "
7. Сывіньня за год прыбавілася ў канцы на .	5 "
8. Гною ад усіх сывіньней 6 вазоў па 50 к. за воз	3 "

Усяго прыходу 139 р.

Цяпер падлічым расходы:

1. Вапёр, якога забілі, к пачатку запісаў каштаваў	15 р.
2. У корм пайшло бульбы—40 п. па 30 к. п.	12 "
3. " " аўсянай муکі 20 п. па 1 р.	20 "
4. " " мякіны — 10 п. па 30 к.	3 "
5. " " травы — 100 „ „ 7 „	7 "
6. " " буракоў— 10 „ „ 25 „	2 „ 50 к.
7. " " вотрубей— 15 „ „ 80 „	12 "

8. У подсыціл саломы — 30 п. па 20 к.	6 р.
9. Заплаціл за абгул сывіньні з кнурам	1 р. 50 к.
10. " пастуху за лета	3 р.
11. " ветэрынару за лячэнье сывіньні	1 р.
12. Сывінарнік за год падзешавеў на .	2 р.
13. Затрачана працоўных дзён па догляд і харчаванні 25 дн. па 70 к.	17 р. 50 к.
14. Іншыя страты	3 р.

Усяго . . . 105 р. 50 к.

Падлічыўшы агульны прыбытак і выдаткі, мы бачым, што прыбытак больш, значыцца, сывіньні далі зыск, а ня страты. Цяпер, калі мы адымем ад агульнага прыбытку выдаткі (139 р.—105 р. 50 к.=33 р. 50 к.), атрымаем чисты прыбытак ад сывіньней 33 р. 50 к. Падлічыўшы такім жа чынам зыск па розных культурах і па розных відах жывёлы, можна даведацца, чым у гаспадарцы ёсьць санс займацца, а чым няма.

Прыход прадуктаў і іх расходы бяруцца з прадуктовай кнігі; страчаныя працоўныя дні з дзеньніка працы. Грошовы прыход ад продажу парасяят таксама, як і грошовыя расходы на абгул, на аплату пастуха і ветэрынара—з грошовой кнігі.

Не запісываўшы усяго гэтага немагчыма было-б падлічыць усіх расходаў і прыходаў, а бяз гэтага—вылічыць прыбытак. Не аца-

ніўшы съвіньні ў пачатку году і ў канцы году, немажліва было-б ведаць, наколькі яна падаражэла, а гэта зьменшила-б прыбытак. Не запісаўшы колькі каштуе съвінарнік у пачатку і ў канцы году, немагчыма было-б вылічыць наколькі ён падзешавеў, што, як бачым, ідзе ў выдаткі. Ды гэта і сапраўдныя выдаткі: съвінарнік патрэбен для ўтрыманья съвіньней, а ён каштуе грошай. Пабудаваны съвінарнік гніе і з кожным годам дзешавее.

Вось, паколькі ім карыстаюцца съвіньні, трэба гэтыя выдаткі паставіць ім у рахунак, бо яны павінны яго акупіць.

З гэтага прыкладу зусім становіцца зразумелым, зачым патрэбны запісы і як іх трэба весьці, каб атрымаць карысць для гаспадаркі. Запісы даюць магчымасць убачыць гаспадарку як на далоні; убачыць яе ня толькі знадворку, але разабрацца ў ва ўсіх яе ўнутранасцях; раскладыці яе па частках, як зарэзаную съвіньню, калі яе разъбіраюць. У выніку запісаў і адпаведных разрахункаў—становіцца ясным, якая частка гаспадаркі, як працуе, што для яе патрэбна і якая карысць ад яе атрымліваецца.

XV. Ці можна запісы весьці не па ўсёй гаспадарцы.

Часта па тых ці іншых прычынах селянін не знаходзіць магчымым весьці запісы па ўсёй гаспадарцы, або таму, што не спадзяеца справіца з усімі запісамі, або таму, што мае мала вольнага часу, або праста таму, што не цікавіца ўсёй гаспадаркай.

Часта ў некаторых сялян, або нават у асобных членаў сям'і бывае інтарэс да якой небудзь аднай галіны гаспадаркі; напрыклад, некаторыя цікавіца толькі каровамі, некаторыя толькі садоўніцтвам, некаторыя—палявой гаспадаркай. У такіх выпадках адмаўляцца зусім ад запісаў няварта. Можна весьці іх толькі па асобных галінах гаспадаркі. Карысць ад такіх запісаў, праўда, меншая, але ўсё-ж такі будзе.

Можна, напрыклад, весьці запісы па жывёлагадоўлі, або нават па адных каровах. Для гэтага патрэбна па тых-жа формах, якія былі прыведзены раней, запісваць прыходы і страты толькі для кароў. Трэба запісваць колькі яны кармоў і якіх зъядоць, колькі траціцца часу на іх дагляд, колькі ім ідзе подсьцілу і іншыя страты. Таксама трэба запісаць прыходы ад іх малака, гною, цялят і г. д.

Запісы можна весьці і па аднай толькі палявой гаспадарцы, для чаго запісваць: колькі пашло насення і якога, колькі пакладзена гною, колькі працавалі людзі, коні і іншыя страты. У прыход запісаць увесь ураджай, які атрыман з поля: колькі атрымана зерня і якога, саломы і якой, мякіны, каласавіньня, лёну і г. д.

Часта некаторыя сяляне цікавяцца толькі запісамі грошай, іх прыходу і расходу; другія цікавяцца прыходам і расходам прадуктаў, а трэція—расходамі працы. Такія запісы таксама можна паставіць і, калі ёсьць да іх сталая цікавасць, ня варта ад іх адмаўляцца.

Усякія няпоўныя запісы, калі няма ў гаспадарцы поўных, таксама карысны. Розыніца толькі тая, што хто раней і зразу пачне весьці поўныя запісы, той карысьць ад іх атрымае раней і раней пачне паляпшаць сваю гаспадарку, а той, хто пачне весьці іх пазней, або толькі па асобных галінах, атрымае сабе дапамогу ад запісаў пазней і меншую. Але і ў гэтыхм выпадку карысьць усё-ж будзе, чаму тым, хто ня можа асіліць поўных запісаў па ўсёй гаспадарцы, трэба пачаць весьці іх па асобных галінах гаспадаркі. Тым больш, што няпоўныя запісы могуць быць пачаткам поўных.

Селянін, які будзе запісваць па якой не будь аднай галіне гаспадаркі, ці весьці толь-

кі адзін сшытак, сам паспробаваўшы малае і пабачыўшы ў ад яго карысьць, захоча весьці запісы і па ўсёй гаспадарцы. Каб весьці такія паасобныя запісы, можна таксама скрыстаць тыя формы, якія раней прыводзіліся.

XVI. Як і дзе можна падвучыцца, каб весьці запісы.

Гэта кнішка дае асноўныя пачаткі, як прыступіць і весьці рахунковыя запісы. Але аднай гэтай кніжкі мала. Як толькі распачаты будуць запісы, можна паўстаць шэраг пытанняў, звязаных з іх вядзеннем. Усе гэтыя непаразумеласці трэба нейдзе высьветліць каб не пасказаць запісаў, а тым, самым зменшыць ад іх карысьці, якія яны даюць. Лепш за ўсё звязацца да агранома. Наогул, працу па запісах трэба пачынаць з дапамогай агранома, з ім жа трэба быць у цеснай сувязі пры іх вядзеніні. Аграном заўсёды растлумача, як трэба весьці запісы, як аданіць будынкі, с. г. прылады, скацину, розныя прадукты, як зрабіць падлікі па гаспадарцы і г. д. Далей можна звязацца або непасрэдна самому, або праз агранома ў эканамічны ад-

дзел Навукова-Дасьледчага Інстытуту імя
У. І. Леніна, які знаходзіцца ў Менску.

Памянёны Дасьледчы Інстытут стала вы-
вучае сялянскую гаспадарку і вельмі засці-
каўлен у разьвіцьці нашай сельскай гаспа-
даркі; ён можа шмат дапамагчы ў гэтай спра-
ве. Тым сялянам, якія пажадаюць весьці за-
пісы, ён можа выслучаць гатовыя формы для
запісаў з дэталёвай інструкцыяй як іх весьці.

бібліотека
Інстытута сельскай
гаспадаркі

З ы м е с т.

	<i>Стар.</i>
Прадмова	III
1 Рахунковыя запісы патрэбны самому се- ляніну	1
2 На падставе чаго трэба рабіць разьлікі .	6
3 З чаго складаецца сельская гаспадарка .	9
4 Як вылучыць галіны гаспадаркі ў рахун- ковасці	12
5 Калі лепш пачынаць запісы	17
6 Колькі часу трэба весьці запісы	18
7 Падзел працы па рахунковых записах .	20
8 Як пачынаць запісы	23
9 Запісы расходу працы	25
А) Зачым патрэбна запісваць расход працы	25
Б) Якія працы трэба запісваць .	28
В) Як запісваць расходы працы .	30
10 Запісы прадуктаў і матар'ялаў	33
11 Запісы прыходу і расходу грошай	37
12 Ці многа часу адымаюць рахунковыя запісы	45
13 Чым трэба закончыць запісы	47
14 Як вылічваць прыбытак у гаспадарцы .	48
15 Ці можна запісы весьці не па ўсёй гас- падарцы	53
16 Як і дзе можна падвучыцца, каб весьці запісы	55